

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: آشنایی با مباحث نظری دانش مفردات
۳	۱. پیشینه دانش مفردات، تعریف و معرفی مهم ترین منابع
۱۴	۲. پدیده های مهم معناشناختی و سبک شناختی رشد زبان (آشنایی با مهم ترین مباحث شرح کلمات)
۲۳	فصل دوم: آشنایی با بحث های جدید زبان شناسی
۲۳	۱. واژه شناسی قرآن کریم
۲۴	۲. ساخت شناسی واژه های قرآنی
۲۵	۳. واژه ها، تکواژها/ الگوهای گسترش واژگانی
۲۶	۴. اشتقاق واژگانی: ریشه/ نظام طرح مند (الگو)
۲۷	۵. اشتقاق در زبان عربی
۲۸	۶. نظام فعل ها و اشتقاق آنها
۴۱	۷. ریشه های واژگانی و انواع آن
۴۶	۸. وندهای اشتقاقی
۵۳	۹. واژه های بدون ریشه/ الگوهای واژه شناسی و واژه های عربی
۵۶	۱۰. گسترش واژه ها از طریق فرایندهای صرفی: پسوند گذاری، ترکیب، تلفیق و ...
۶۱	۱۱. وندهای تصریفی در زبان عربی (صیغه سازی)
۶۵	۱۲. واج آرایی و واج شناسی در عربی
۷۸	۱۳. عناصر اصلی تشکیل دهنده واژه ها در زبان عربی: ریشه و قالب
۸۰	۱۴. شناسایی ریشه واژه ها و جستجوی کلمه در فرهنگ های لغت
۸۸	فصل سوم: مهم ترین کتاب های لغت و روش شناسی استخراج معنا
۸۹	۱. شیوه تنظیم لغتنامه ها
۹۱	۲. کتاب العین
۹۴	۳. مقایس اللغه
۹۶	۴. الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة
۹۸	۵. لسان العرب

صفحه	عنوان
۱۰۰	۶. القاموس المحيط
۱۰۲	۷. تاج العروس من جواهر القاموس
۱۰۵	۸. لغتنامه‌های اختصاصی
۱۰۷	۹. وجوه و نظایر
۱۱۲	۱۰. مفردات
۱۱۶	۱۱. الدرّ النظیم فی لغات القرآن العظیم
۱۲۱	۱۲. معجم الفاظ القرآن الکریم
۱۲۴	۱۳. معرفی چند اثر مهم در موضوع مُعَرَّب
۱۳۳	۱۴. واژه‌نامه‌های تطبیقی
۱۳۵	۱۵. معناشناسی واژه‌های قرآنی
۱۳۸	تمرین‌های عمومی
۱۴۲	منابع
۱۴۶	فهرست اصطلاحات تخصصی زبان‌شناختی
۱۵۱	نمایه اعلام

اختصارها

بب: به بعد

ج: جمع

ح: حدود

حك: حكومت

دح: در گذشته حدود

مخ: مختصر

مف: مفرد

پیشگفتار

کتاب حاضر برای درس مفردات، در دوره کارشناسی رشته علوم قرآنی و حدیث تدوین شده است. براساس برنامه مصوب، هدف این درس شناخت دانش مفردات، معرفی منابع، روش‌شناسی استخراج معانی واژه‌های قرآن و ایجاد توانمندی جستجو و دریافت معانی واژه‌های قرآنی از منابع است. برای تحقق این اهداف، کتاب به سه فصل تقسیم شده است: فصل اول در برگیرنده مباحث نظری دانش مفردات است. پیشینه و تعریف این دانش، معرفی پدیده‌های مهم معناشناختی و سبک‌شناختی رشد زبان چون قیاس و اشتقاق و بررسی اجمالی تغییر و تحول و گسترش معنایی، از دیگر موضوعات طرح شده در فصل اول است. در فصل دوم که در مقایسه با دو فصل دیگر طولانی است و هسته اصلی کتاب را تشکیل می‌دهد، دانشجویان عزیز به اجمال با مبانی دانش واژه‌شناسی قرآن مانند ساخت‌شناسی واژه‌ها، تکواژها، الگوهای گسترش واژگانی، اشتقاق واژگانی، ساخت‌شناسی و معناشناسی فعل، انواع ریشه‌های واژگانی، وندها، واج‌آرایی و واج‌شناسی آشنا خواهند شد.

بدون تردید، به کارگیری اصطلاحات دانش واژه‌شناسی به عنوان شاخه‌ای از زبان‌شناسی برای توضیح قوانین، ممکن است نخست کار را برای دانشجویانی که با این اصطلاحات آشنا نیستند، کمی دشوار کند؛ بنابراین، مطالعه یک مأخذ خوب درباره مبانی زبان‌شناسی و استفاده از واژه‌نامه‌ها و فرهنگ‌های توضیحی زبان‌شناسی توصیه می‌شود. با وجود این، هرکجا تشخیص داده شود توضیحات مختصری برای سهولت کار در پانویس ارائه خواهد شد.

نظام ساخت‌شناسی واژگان (مورفولوژی) در این کتاب از دو جنبه بررسی شده است:

۱. بررسی دگرگونی‌های ساختی که تغییر معنای کلمات را در پی دارد.

۲. تغییرات ساخت‌واژی و درونی که با تغییر معنایی همراه نیست.

در توضیح نظام ساخت‌واژی زبان عربی تا آنجا که امکان داشته است از واژه‌های قرآنی بهره برده‌ام، اما در بیان برخی ساخت‌ها که نمونه قرآنی نداشته یا نمونه قرآنی آن را نیافته‌ام، از کلمات غیرقرآنی نیز کمک گرفته‌ام. بی‌تردید، دانشجویان و علاقه‌مندان بدون درک عمیق و فراگیری اصول نظام ساخت‌واژی و عناصر اصلی تشکیل‌دهنده واژه‌ها در زبان عربی که زبان قرآن است، قادر نخواهند بود از لغت‌نامه‌های عربی و قرآنی و در نتیجه، تحقیق

و تفحص و دستیابی به معانی ارزشمند مفردات قرآن بهره‌مند شوند؛ زیرا یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های زبان عربی که شاخه‌ای از زبان‌های سامی است، نظام واژگانی ریشه‌ای و الگوهای مربوط به آن‌هاست.

در این فصل برای آشنایی با روش‌شناسایی ریشه کلمات، بخشی به عنوان مقدمه برای آشنایی با لغت‌نامه‌های مهم و شیوه تنظیم و به کارگیری آن‌ها فراهم شده است. فصل سوم کتاب نیز به معرفی مهم‌ترین کتاب‌های لغت و روش‌شناسی استخراج معنا از آن‌ها پرداخته است. شیوه تنظیم لغت‌نامه‌ها و معرفی برخی لغت‌نامه‌های اختصاصی مانند نوادر، غریب الحدیث، اضداد، متشابهات، لغت‌نامه‌های ساخت‌واژی و قلب و ابدال در دل این فصل جای گرفته است. با توجه به اینکه برای معناشناسی مفردات قرآن مراجعه به فرهنگ‌های تطبیقی ضرورت دارد، دو نمونه از آن‌ها نیز معرفی شده است.

در تنظیم تمرین‌ها و پرسش‌ها که در پایان بخش‌های کتاب آمده، بسیار تلاش شد تا جامعیت کافی را داشته باشد، انگیزه فراگیری بیشتری ایجاد کند، و نیز دانشجویان را به صورت عملی در آنچه آموخته‌اند توانا سازد، و مهارت‌های تحلیلی آنان را افزایش دهد. البته گستردگی تمرین‌ها سبب می‌شود پرداختن به همه آن‌ها در محدوده کلاس امکان‌پذیر نباشد؛ از این رو پیشنهاد می‌شود استادان ارجمند تمرین‌های مهم را انتخاب کنند و در کلاس به آن‌ها بپردازند و بقیه تمرین‌ها را به دانشجویان واگذارند. در کنار تمرین، تکالیفی نیز برای دانشجویان در نظر گرفته شده است که دانشجویان موظف‌اند آن‌ها را انجام دهند و گزارشی از عملکرد خود در کلاس ارائه نمایند.

اگرچه این کتاب برای دانشجویان رشته علوم قرآنی تألیف شده است، اما امیدوارم مطالب آن برای همه دانشجویان و علاقه‌مندان به زبان‌شناسی عربی و تاریخ فرهنگ‌نگاری سودمند، و آغازی برای تألیفات ارزشمند و تحقیقات گسترده‌تر باشد.

در پایان از حمایت‌های مدیر محترم گروه علوم قرآن و حدیث سازمان «سمت»، جناب آقای دکتر مجید معارف و همکاری دلسوزانه کارشناس گروه سرکار خانم رضوان صادقیان قدردانی می‌کنم. همچنین از خانم‌ها مژده کمالی، ویراستار محترم، و نرگس شیخ‌محمدی نمونه‌خوان گرامی، صمیمانه سپاس گزارم.

بابک فرزانه

زمستان ۱۳۹۹